

Posudek oponenta disertační práce: Mgr. Luboš Kokeš “ Vznik, vývoj a fungování Státní bezpečnosti na Pardubicku v letech 1945–1953 ”, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd, 273 s. rkp.

Stručná charakteristika práce

V předložené disertační práci nazvané “ Vznik, vývoj a fungování Státní bezpečnosti na Pardubicku v letech 1945–1953 ” se zaměřil Mgr. Luboš Kokeš na závažné a důležité a též dosud nezpracované téma. Vytkl si nelehký cíl - vyložit vznik, vývoj a fungování útvaru StB na teritoriu někdejšího pardubického politického okresu z období 1945–1948 a kraje z let 1949–1953 a analyzovat jeho činnost v širších regionálních souvislostech vztahujících se k aktivitám místních funkcionářů veřejné správy a KSČ. V souvislosti s tím se dále se zaměřil na popis vývoje organizační struktury, personálního složení velitelských postů a přiblížení hlavních náplní činnosti a úkolů pardubické StB. Jako hypotézu si vytkl sledovat, zda sledovaná krajská organizace StB plnila bez problémů zadané příkazy a úkoly shora, zda její činnost ovlivňovala rozhodování příslušných politických orgánů KSČ. Dále si vytkl sledovat budování organizační struktury StB, zda úroveň činnosti této krajské organizace provázely či ovlivňovaly i některé vnitřní faktory – reorganizace struktury StB, velitelské schopnosti vedoucích orgánů, naplněnost tabulkových míst, kvalifikace a sociální původ příslušníků StB, kázeň v daném sboru, úspěšnost řešených úkolů či budování agenturní sítě.

Stručné celkové zhodnocení práce

Práce je členěna do několika částí, osu výkladových kapitol pak tvoří popis a analýza výstavby a proměn aparátu Státní bezpečnosti, jeho činnosti a hlavních úkolů a věnuje se též roli vedoucích funkcionářů StB. V úvodní metodologické části se L. Kokeš zaměřil na vysvětlení předmětu činnosti StB. Státní bezpečnost založenou v roce 1945 vymezuje jako výkonnou složku ministerstva vnitra podléhající tehdejšími zemským, okresními a městskými národními výborům, která měla za úkol součinnost při šetření zločinů z dob okupace a provádění veškerých vyšetřování a zásahů proti osobám a skupinám, jež byly vyhodnoceny jako nebezpečné pro vnitřní politickou a hospodářskou soustavu státu. Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 hodnotí autor přesně Státní bezpečnost jako jeden z nosných sloupů a hlavních opor komunistického režimu, která tragicky zasáhla do osudů statisíců občanů a do života celé společnosti. Lze považovat za důležité a přínosné, že se rozhodl L. Kokeš sledovat vývoj pardubické StB v širších souvislostech ve spojitosti s vývojem správních institucí, regionálních struktur KSČ a dalších bezpečnostních složek působících v letech 1945 až 1953 v oblasti Pardubicka. Upozornil, že zejména po válce se výkonem státobezpečnostní služby zabývaly také partyzánské formace, kriminální policie a četnictvo, což napomohlo autorovi vysvětlit obecnější podmínky a dobový kontext pro vznik a zaměření činnosti StB. Autor upozornil též na neexistenci relevantních odborných studií a nedostatečné sekundární literatury zabývající se Pardubickem na přelomu 40. a 50. let s výjimkou produkce komunistické historiografie. Vysvětluje tak, proč založil heuristiku zejména na primárním výzkumu dokumentů úřední provenience z Archivu bezpečnostních složek, z Národního archivu, Vojenského ústředního archivu–Vojenského historického archivu a Státního okresního archivu v Pardubicích. Vzhledem k neutěšenému stavu relevantní sekundární literatury, se autor proto věnoval i přehledovému výkladu hospodářského a sociálního vývoje Pardubicka se zaměřením na dějiny zdejší KSČ. V tom lze jistě též práci ocenit, neboť autor tak postavil výklad o činnosti a historie StB na Pardubicku na reálném teritoriálním, politickém, hospodářském a sociálním vymezení sledované oblasti od období okupace a poválečného vývoje přes únorové události roku 1948 až do roku 1953.

Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

V několika výkladových kapitolách autor podrobně analyzuje a popisuje vlastní vývoj a zaměření činnosti pardubické StB. Za připomenutí jistě stojí zpracovaná problematika počátků výstavby aparátu a struktury StB na pardubickém okrese a posléze kraji a jejich proměn v souvislosti se zavedením krajského územněsprávního členění v roce 1949. Autor věnoval pozornost politickým procesům na Pardubicku v souvislosti s činností StB, sledoval roli, proměny a úroveň velitelského sboru, zaměřil se na problematiku kázně uvnitř sboru StB, sledoval na činnost krajské bezpečnostní pětky, přiblížil strukturu, zaměření a proměny vězeňských útvarů. Analyzoval podobu realizace bezpečnostně perzekučních akcí StB na Pardubicku typu Akce K („kláštery“) či aktivity StB vůči „protistátním skupinám“, její zásahy v rámci Akce Kulak, zásahy proti průmyslové diverzi či špionážním aktivitám. Jako problematiku vyhodnotil L. Kokeš otázku budování agenturní sítě StB.

Za zajímavé a podnětné lze považovat, že si autor vytkl v práci zkoumat a zodpovědět na základě svého výzkumu a studia dané problematiky několik důležitých otázek. Za prvé – v jakém prostředí, za jakých okolností a kým byla formována první poválečná státobezpečnostní služba na Pardubicku? Jaký byl osud těchto osob? Dle L. Kokeše se na Pardubicku staly rozhodujícími osobnostmi poválečné obnovy a organizování státobezpečnostní služby jedinci vzeší z odbojových a partyzánských útvarů, podobně jako i jinde v republice. Zajištěním veřejného pořádku a státobezpečnostní služby se na Pardubicku ihned po osvobození zabývala armáda, četnictvo, neuniformovaná kriminální i uniformovaná výkonná obecní (resp. městská) policie pod dohledem bezpečnostní komise (resp. referátu) ONV, kterou ovládali komunisté. Nový jednotný Sbor národní bezpečnosti se dle autora teprve utvářel, probíhala „očista“ veřejného života (včetně policejních sborů) a nejožehavější problémy se z hlediska státobezpečnostní služby soustředily na zadržení a vyšetřování válečných zločinců, zrádců a kolaborantů. Druhou zkoumanou otázkou bylo, jak probíhala ve vymezené oblasti poválečná retribuce a jak se promítla do státobezpečnostní služby a kdy vznikly první oblastní útvary StB v Pardubicích. Autor připomíná, že za války byly Pardubice centrem nacistické okupační správy a bezpečnostního aparátu, proto byla od roku 1945 s městem spjata téměř veškerá aktivita související s retribuční agendou. Upozorňuje, že přítěží byla poválečná dislokace oblastních bezpečnostních útvarů v Chrudimi, proti čemuž zakročili komunističtí představitelé pardubického okresu. Než došlo k přesunu Okresní úřadovny StB z Chrudimi, fungovala v Pardubicích pobočka Státní bezpečnosti. OÚ StB v Pardubicích zahájila činnost v červenci 1947 a jejím prvním přednostou byl ke konci roku 1947 Karel Pudil a jeho zástupcem Ladislav Němec. K lednu 1948 čítala OÚ StB v Pardubicích celkem sedm příslušníků a o měsíc později se její stavy navýšily na osmáct orgánů. V této době neměla žádné podřízené Pobočky StB v okresech. Po sloučení se zpravodajskou složkou k 1. lednu 1948 se navýšily počty na něco kolem třiceti příslušníků a velitelem se posléze stal Ladislav Němec, jak uvádí L. Kokeš. Kromě státobezpečnostní složky se okresní bezpečnostní referent s předsedou ONV pokusili dle autora převést do Pardubic i oblastní úřadovnu SNB, taktéž sídlící v Chrudimi. V říjnu 1946 byla do Pardubic dislokována také oblastní zpravodajská odbočka, pololegální zpravodajský aparát KSČ, jehož úkolem bylo především shánět informace a „kompromateriál“ proti členům nekomunistických stran. Počátkem ledna 1948 se OZO sloučila s OÚ StB v podobě tzv. referátu Z. Třetí zkoumanou otázkou bylo zjistit a osvětlit, kdy došlo v Pardubicích k ustavení krajského útvaru StB a jaké okolnosti ovlivnily jeho počáteční vývoj? Předpokládaná transformace dosavadní Okresní úřadovny StB měla dle autora i v Pardubicích proběhnout v rámci správní reformy, kdy k 1. lednu 1949 vznikl kraj Pardubický, rozdělený administrativně do dvanácti okresů. Pardubice se staly sídlem krajského národního výboru, krajského soudu (1. února 1949) a krajského velitelství NB. L. Kokeš upozorňuje, že při zavádění nové organizace došlo k neočekávaně

okolnosti, když byl 11. ledna 1949 zavražděn syn komunistického předsedy ONV Josefa Krátkého. Případ se okamžitě stal prioritou číslo jedna a postupně převládl názor, že se jednalo o politicky motivovanou vraždu. O kauzu se zajímala nadřízená místa, do Pardubic kvůli neschopnosti zdejších orgánů vypátrat pachatele přijely kriminální i vyšetřovací skupiny a příslušníci dalších krajských velitelství. Problémem dle L. Kokeše však také bylo, že kromě odhalení rozsáhlého „spiknutí“ byly zjištěny zásadní nedostatky v organizaci pardubické StB a stav zdejšího útvaru byl shledán katastrofálním. Velitel dle nadřízených neměl autoritu, morálka mužstva byla na nízké úrovni, jednotlivá oddělení nefungovala, ve spisové agendě panoval chaos, neexistovala agenturní síť a sídlo StB neodpovídalo základním normám. Neúnosná situace si vyžádala okamžité odvolání dosavadního velitele Ladislava Němce, jemuž navíc přitížila taktéž někdejší služba u četnictva. Nahrazen byl Františkem Polanským, který přišel z Prahy a pokusil se o nápravu. Jak uvádí autor, v pardubické StB proběhla rozsáhlá „čistka“, která se týkala prakticky celého osazenstva. Stavby byly doplněny nováčky, kteří s vidinou lepšího zabezpečení většinou přišli rovnou z tovární výroby a pro práci v bezpečnostním aparátu postrádali jakoukoliv kvalifikaci. Byla realizována neodkladná systémová opatření, došlo k prvotnímu utvoření vnitřní struktury operativních a výkonných oddělení. Autor upozorňuje, že teprve od května 1949, kdy byla „spuštěna nová organizace“ bylo možné hovořit o zdejším útvaru jako o Krajském velitelství StB v Pardubicích. I přes snahy nového velitele o zlepšení poměrů většina nedostatků přetrvávala, do služby zasahovali političtí funkcionáři krajských stranických struktur, vážnul stav budování agenturní sítě a kázeň podřízených měla špatnou úroveň. To se promítlo do jeho odvolání k 1. říjnu 1949. Čtvrtá výzkumná otázka v podstatě navazovala na předchozí, zda potýkala se pardubická StB s nějakými problémy? Pokud ano, s jakými? Autor zdůraznil, že teprve s příchodem nového velitele Karla Filky do čela KV StB Pardubice bylo možné hovořit o celkovém zlepšení vnitřní organizace a systémovém plánování práce. Problémy zůstaly však v určitých podobách akutní po celé zkoumané období. Některé se podařilo vyřešit, jiné zlepšit a další nebyly odstraněny ani za jeho nástupců, jak upozorňuje L. Kokeš.

L. Kokeš uzavírá, že poznatků vyplývajících ze studia materiálů prokázala, že pardubický státobezpečnostní útvar byl téměř po celé zkoumané období považován za jeden z nejhorších v tehdejší Československu. I přesto se dařilo „realizovat“ rozsáhlé „protistátní skupiny“ tvořené někdejšími členy nekomunistických stran a plnit tak svůj hlavní úkol – ochranu moci KSČ.

Stručné celkové zhodnocení práce

Autorovým badatelským záměrem bylo studovat a v práci vyložit počátky činnosti Státní bezpečnosti na vytčené regionální úrovni v poválečném období let 1945-1948 a v tzv. zakladatelském období komunistického režimu v Československu a vyhodnotit jaké úkoly zdejší (pardubická úřadovna) StB řešila v kontextu upevnování moci KSČ v ČSR. Autor potvrdil ve svém výkladu, že úkoly, které stály před pardubickou úřadovnou StB odpovídaly celostátním zájmům komunistické moci – zejména tvrdě potlačit a perzekvovat jakékoli formy odporu či nesouhlasu s komunistickou mocí. Jako problematrická se však ukazovala zejména organizační neschopnost a slabá autorita velitelských orgánů, nedobudovanost struktury krajského sboru StB, kázeňské přestupky a neschopnost vybudovat nezbytnou a funkční agenturní síť. Práci lze ocenit jako zdařilý pokus o původní výklad sledované problematiky a také jako zajímavý podnět, jak přistoupit ke zpracování dějin Státní bezpečnosti. Do budoucna jistě může být toto zdařilé výzkumné úsilí rozšířeno o komparace s podobným výzkumem například na Slovensku či v Polsku.

Lze konstatovat, že disertační práce L. Kokeše na základě detailního a kritického výzkumu pramenů a kritického studia literatury podala zcela nové a jistě i zajímavé poznatky o činnosti a proměnách StB na Pardubicku v letech 1945-1953 a přispěla též k rozšíření znalostí o problematice a vývoji bezpečnostního aparátu v poválečném a pounorovém Československu. Autor prokázal tvůrčí schopnosti v dané oblasti historického výzkumu a schopnost samostatně zpracovat výsledky svého rozsáhlého bádání na požadované úrovni, zařadit je do širšího dobového kontextu a orientovat se v dané problematice.

Struktura práce je logická, výklad je srozumitelný a přehledně členěný a směřuje k vytčenému cíli. Po formální stránce nemám k práci připomínky, oceňuji doplnění textu práce o řadu zajímavých příloh, se kterými jsem se měl možnost seznámit díky zasláné elektronické verzi práce. Autor zpracoval na základě kritického studia primární i sekundárních pramenů a literatury původní a metodologicky inovativní studii, která přináší řadu nových poznatků a podnětů

Dotazy k obhajobě

Existují srovnatelné studie o činnosti jednotlivých krajských či okresních strukturách StB například na Slovensku ?

Závěr

Předložená disertační práce Mgr. Luboše Kokeše “Vznik, vývoj a fungování Státní bezpečnosti na Pardubicku v letech 1945–1953” splňuje požadavky kladené na disertační práci. Proto předloženou disertační práci doporučuji k obhajobě a předběžně klasifikuji jako prospěl.

V Praze 18. října 2019

Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.